

Äldre bogårdsmurar på Svenarums kyrkogård

Arkeologisk förundersökning inför vatten och
avloppsledning inom Svenarums kyrkogård, Svenarums
socken i Vaggeryds kommun, Jönköpings län

Äldre bogårdsmurar på Svenarums kyrkogård

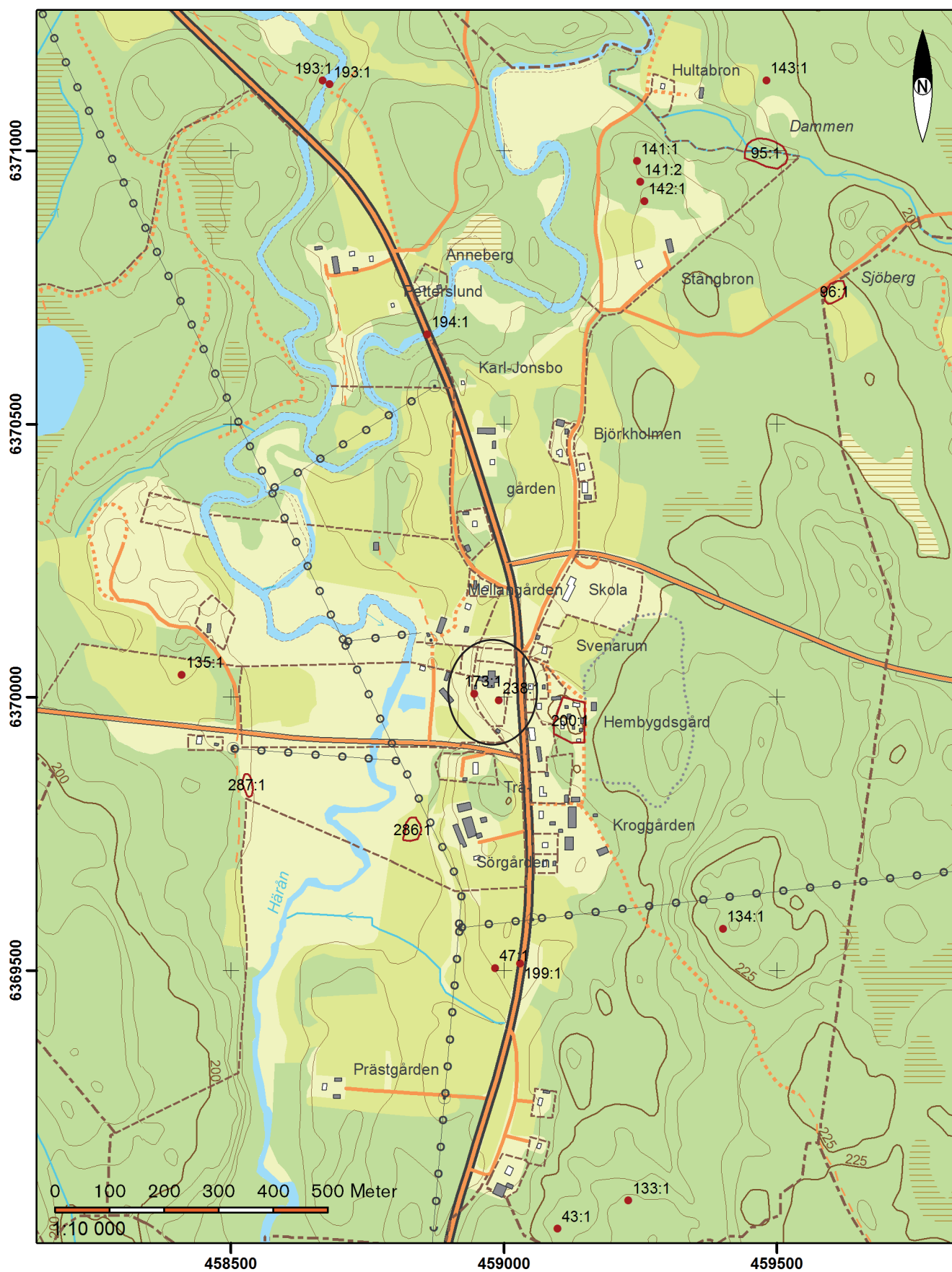
Arkeologisk förundersökning inför vatten och avloppsledning inom
Svenarums kyrkogård, Svenarums socken i Vaggeryds kommun, Jönköpings
län

Innehåll

Inledning.....	5
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	5
Undersökningsresultat.....	7
Schakt 1	8
Schakt 2	9
Schakt 3	10
Fynd.....	10
Sammanfattning.....	10
Administrativa uppgifter.....	12
Referenser.....	12
Tryckta källor	12
Kartunderlag.....	12

Bilagor

Bilaga 1.	Plan 1 med mur 1 i skala 1:20
Bilaga 2.	Plan 2 med mur 2 i skala 1:20
Bilaga 3.	Profil A – B i skala 1:20
Bilaga 4	Plan över Stedtska gravkoret med angiven höjdfix
Bilaga 5.	Skiss över Svenarums kyrka med den medeltida kyrkan in fälld. Ur Boken om Svenarum. Albert Granmo 1950.
Bilaga 6a.	Geometrisk Avmätning över Svenarums socken 1700 upp rättad av Peter Bursie . E 109-49:1 Lantmäteristyrelsens arkiv
Bilaga 6b.	Karta över Svenarum uti Jönköpings län, Västra Härad. Laga Skifte 1846 av A.Nyander. Akt 06-SVE-62 Lantmä termyndighetens arkiv.

FIGUR 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 63E 6fN, 63E 7fS. Undersökningsområdet vid Svenarums kyrka markerat med en svart ring. Skala 1:10 000

Inledning

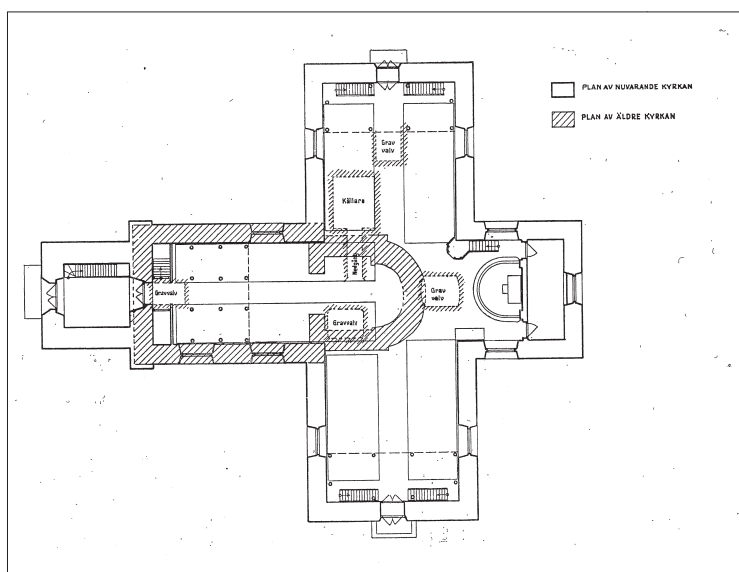
Jönköpings läns museum utförde i november 1979 en antikvarisk schaktnings-övervakning med dokumentation i samband med ledningsschaktning för vatten och avlopp på Svenarums kyrkogård. Arbetet föranleddes av att kyrkobyggnaden och en ny personalbyggnad skulle anslutas till det kommunala vatten- och avloppsnätet. I befintliga grusgångar drogs två större ledningsschakt. Schakt 1 sträckte sig i grusgången från den södra murporten till den södra korsarmen. Schakt 2 grävdes längs den grusgång som förbinder den södra korsarmen med den östra porten i kyrkogårdsmuren. Dessutom övervakades ett mindre elledningsschakt benämnt schakt 3, som sträckte sig från norra delen av schakt 1 mot kyrkans sydvästra hörn. De höjder som anges på ritningarna i BILAGA 1-3 utgår från en fixpunkt på översta trappsteget till entrén till Stedtska kapellet, BILAGA 4.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Svenarums kyrka och kyrkogård är av medeltida ursprung. På kyrkogården finns två registrerade lämningar i riksantikvarieämbetets fornminnesregister. RAÄ-nr 173 Svenarum utgörs av äldre gravvårdar och RAÄ-nr 238 Svenarum utgörs av ett minneskors över koleramassgravar.

Namnet Svenarum är känt första gången i skrift 1281 och betyder den svedjade platsen. Svenarums kyrkby ligger centralt i socknen på en höjd öster om Häråns dalgång. Här möter vägen från Vaggeryd riksväg 30 mellan Jönköping och Vrigstad. Kyrka och kyrkogård ligger i direkt anslutning till vägarna på en plåtå i byns nordvästra del.

Svenarums kyrka uppfördes under 1100-talet som en liten stenkyrka med långhus och absid. Medeltidskyrkans grundmurar

FIGUR 2. Plan över Svenarums kyrka med den medeltida kyrkan infälld. Ur boken om Svenarum. Albert Granmo 1950.

sammanfaller med huvudskeppet i dagens kyrkobyggnad och i korsmitten har rester efter en absid påträffats, se FIGUR 2. Kyrkan förändrades kraftigt under 1700-talet, då kyrkorummet förlängdes åt öster och försågs med ett nytt rakt kor. Under 1780-talet försågs kyrkan med två nya korsarmar och 1813 uppfördes västtornet.

Svenarums kyrkogård har medeltida ursprung, men det finns få uppgifter om kyrkogården före 1700. Kyrkogården försågs efterhand med en avgränsande stenmur. Varje hemman ålades att underhålla bestämda avsnitt av muren. Området innanför muren kallades för kyrkvallen. Höskörd och bete på kyrkvallen utgjorde naturförmåner för väktaren vid den årliga röjningen av kyrkogården. Gravarna var fram till 1800-talets början ofta gräsbevuxna kullar, markerade med oansenliga kors av trä. Endast ett fåtal gravplatser utmärktes med liggande eller stående markeringar av sten.

Privata gravplatser var oftast förbehållna samhällets främsta. De var före 1815 belägna inne i kyrkan och därefter på framträdande del av kyrkogården med påkostade gravmarkeringar. Familjen Stedts gravkor flyttades ut från kyrkan till en egen byggnad omkring 1795. Gemene man begravdes däremot ofta i sk varv, där de döda gravlades i rad efter varandra, allteftersom dödfallen inträffade. När kyrkogården var fullbelagd kunde de gamla gravarna öppnas och gravplatserna återanvändas.

Efterhand ökade kraven på begravningsplatsens utformning och användning. Det var framförallt angeläget att förbättra sanitära förhållanden på kyrkogården, men också en medvetenhet om nya kyrkogårdsideal med rötter i den franska renässans-trädgården med regelbundna kvarter, symmetriska gångsystem, markerade och avgränsade gravplatser. År 1839 beslutades om att "gräfnings skall ske i Linie" dvs att gravarna ska läggas i linje efter varann. Vidare påtalas att gravdjupet måste vara minst tre alnar. Av ett protokoll framgår att "ingen plats får utelämnas i mellan gravarna", vilket tyder på att Kyrkogården då uppfattades trång och begränsad. Mellan 1852-58 utvidgades kyrkogården åt öster och söder. En ny mur byggdes kring den utvidgade kyrkogårdsdelen i öster och söder. En gravkarta upprättades för kyrkogården. Menigheten uppmanades att "snygt upprusta sina aflidnas grafar". En bättre ordning vid gravöppnande eftersträvades, "stoft som ej förmultnar skall i frid gå sin förgängelse till mötes". År 1858 invigdes utvidgningen av den södra kyrkogårdsdelen. Ytterligare en utvidgning av kyrkogården gjordes åt norr år 1914.

Kyrkogården har efter utvidgningarna 1858 och 1914 fått en trapetsoid form med kyrkan belägen i den norra delen. Kyrkan delar kyrkogården i en nordlig och en sydlig del, varav den senare är delad på två hälfter genom mittgången från söder. Kyrkogården omges av en ca 1 meter hög och 1-1,5 meterbred kallmur. Muren är lagd av stora markblock av främst granit. Ett block vid östra ingången har årtalet 1852 inhugget. De tre stora kvarteren präglas av efterkrigs-

tidens ideal med raka rygghäckskantade rader med låga likartade vårdar. Ett mindre antal äldre vårdar från framförallt sekelskiftet 1900 skapar en viss variation och ett historiskt djup. Invid kyrkan och dess södra gång finns ett antal äldre och påkostade gravvårdar. På en Laga Skifteskarta för Svenarum 1846, se BILAGA 6B, redovisas samma utbredning av Svenarums kyrkogård som för den 1852-58 genomförda utvidgningen. Kartan visar läget för det Stedtska gravkoret och en mindre byggnad utmed den västra murens södra hälft. Byggnaden liksom kyrkan är schablonmässigt inlagda på kartan. Kartan antyder att huvudentrén till kyrkan troligen skett från öster via en mindre väg utmed och norr om kyrkogården. Detta stöds också av en karta i Lantmäteristyrelsens arkiv över en Geometrisk avmätning av Svenarums socken från 1700 som visar en enkel avbildning av kyrkan med landsvägen öster därom, se BILAGA 6A. I väster ligger säteriets mark.

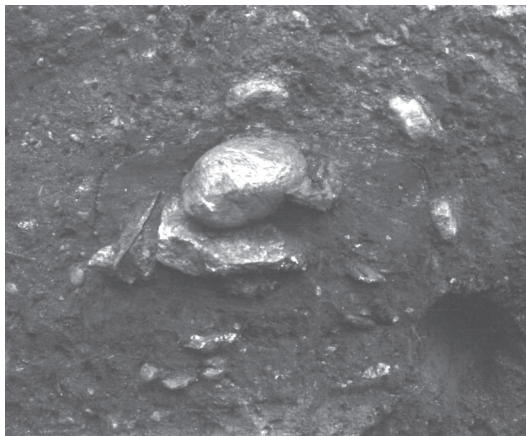
Vid sekelskiftet 1900 framstod kyrkogården som en sammanhängande vildvuxen gräsmatta med enstaka resliga gravvårdar och små jordhögar över varje grav. Intill och öster om den södra kyrkogårdsgången fanns ännu 1979 några sådana små och sentida gravhögar på kyrkogården. Under den första hälften av 1900-talet anlades ett nät av grusgångar mellan rader av gravar med grusbäddar inramade av låga häckar. 1948 övergav man uppdelningen o allmänna och enskilda gravar. Mellan 1946-53 iordningställdes en urnlund nordost om kyrkan. En ny gravkarta upprättades 1966. Under 1900-talets sista år har nästan alla grusbäddar med tillhörande häckar avlägsnats. Gången från södra grinden till tornporten belades 2005 med betongsten för att förbättra tillgängligheten.

Undersökningsresultat

Förundersökningen omfattade en schaktningsövervakning av grävning av två ledningsschakt för vatten och avlopp. Schakten grävdes i befintliga kyrkogårdsgångar och benämns här schakt 1-2. Därutöver

FIGUR 3. Mur 1. Foto från norr.

FIGUR 4. Foto av profil med kniven, F1 till vänster om stensamlingen.

grävdes ett smalare och grundare schakt för elledning i grusgången söder om kyrkan benämnt schakt 3. Grävningen skedde till största delen med en mindre traktorgrävare.

Schakt 1

Schakt 1 var ca 70 meter långt, 1,2- 1,5 brett och ca 1,5 meter djupt. Det grävdes i befintlig kyrkogårdsgång från nuvarande sydentré fram till den södra korsarmens östra hörn. Från porten i södra muren och 43 meter nordnordväst i den befintliga grusgången innehöll schaktet inga rester efter äldre begravingar. Under befintlig grusgång fanns på ca 0,3 meter djup en äldre markyta, bestående av ca 0,2 - 0,5 meter djup sandig mylla. Under denna äldre markyta fanns det endast naturligt avlagrat morängrus.

Grunden till en äldre bogårdsmur påträffades ca 48 meter innanför dagens södra kyrkogårdsmur på 0,2-0,4 meters djup (Mur 1 se FIGUR 3 OCH BILAGA 1). Muren hade före 1858 kyrkogårdsutvidgning avgränsat kyrkogården i söder. Grundmuren var i botten ca 2,8 meter bred och uppförd som en skalmurskonstruktion. Den ca 1,2 meter breda murfyllningen bestod av sand och grus och begränsades på ömse sidor av ca 0,8 meter breda kallmurar, vilka bevarats i tre skift ca 1,4 meter under nuvarande markyta.

Utanför den äldre södra bogårdsmuren fanns ett ca 11 meter brett område med nedgrävningar för gravar och omgrävda gravar. Mellan nedgrävningarna fanns små partier med bevarad stratigrafi, se FIGUR 5 och profil A-B BILAGA XX. Den äldsta markytan påträffades ca 0,5-0,7 meter under nuvarande grusgång. Denna markyta täcktes av ett ca 0,15 meter djupt lager med myllhaltig sand och enstaka mindre sten. Norr om anslutande nedgrävning fanns rester efter en sotig markyta på ca 0,8 meters djup. Denna överlades av utkastlager med flera skikt som innehöll myllblandad sand, sot, kol, tegelrester, benfragment och en järnkniv (fynd F 1, se FIGUR 4). Såväl utkastlager som nedgrävningar för gravar täcktes av två yngre markytor. Detta visar att området utanför den äldre kyrkogårdsmuren använts som avfallsplats och att den nuvarande sträckningen av grusgången åt

FIGUR 5. Fotografi med äldre markytor, taget från väst. Profil A-B.

söder är relativt sentida genom att ett flertal begravningar har gjorts inom den 1858 års utvidgade del av kyrkogården före grusgångens anläggande. Detta innebär att gravläggningarna är yngre än såväl utkastlager som den äldsta markytan.

Innanför den äldre bogårdsmuren påträffades endast omgrävda gravar och rester efter gravar som omgrävts vid flera tillfällen. De djupast gravlagda kvarlevorna låg ca 1,4 meter under nuvarande markyta. Gravarna innanför den äldre bogårdsmuren visar att den äldre kyrkogården ej haft någon gångyta inom sträckningen för nuvarande södra grusgången och att denna är relativt sentida.

Schakt 2

Schakt 2 grävdes från södra korsarmens östra hörn mot nordost i befintlig kyrkogårdsgång till porten i den östra kyrkogårdsmuren. Schaktet var ca 35 meter långt, 1,3-2 meter brett och 1,5 meter djupt. Cirka 10 meter öster om den södra korsarmen påträffades grundmurresterna en äldre bogårdsdmur som före 1858 års utvidgning avgränsade den äldre kyrkogården i öster (Mur 2 se FIGUR 6 OCH BILAGA 2).

Grundmuren var ca 4,2 meter bred i botten och uppförd som en skalmur med en fyllning av grus mindre sten och sand. Murfyllningen ca 1,4 meter bred begränsades av på ömse sidor av en ca 1,4 meter breda kallmurar ca 1,5 meter djupa i tre till fyra bevarade stenskiift. Murens förhållandevis stora bottenbredd kan antyda att den buret en större konstruktion ovan jord. Någon stiglucka,

FIGUR 6. Bogårdsmuren i schakt 2. Mur 2 från öster.

trappa eller annan större konstruktion är idag ej känd från den östra bogårdsmuren. Av 1846 års Laga Skifteskarta framgår att den föreslagna utvidgade kyrkogården inte hade någon öppning österut och att huvudentrén till kyrkan fanns norr om kyrkogården.

Innanför den äldre östra bogårdsmuren påträffades i likhet med vad som framkom i schakt 1 innanför den äldre södra bogårdsmuren rester efter äldre gravar som omgrävts en eller flera gånger. Utanför den östra bogårdsmuren påträffades inga begravingar inom sträckningen av nuvarande grusgången. Detta visar att den östra grusgången utanför den äldre östra bogårdsmuren anlagts i samband med kyrkogårdens utvidgning åt öster efter 1858.

Schakt 3

Schakt 3 grävdes för elkabel till ny stolpbelysning från norra delen av schakt 1 i befintlig kyrkogårdsgång mot sydväst. För att undvika äldre gravläggningar grävdes schaktet endast 0,5 meter brett och ca 0,4 meter djupt. Inga lämningar påträffades, endast omgrävda fyllnadsmassor dokumenterades.

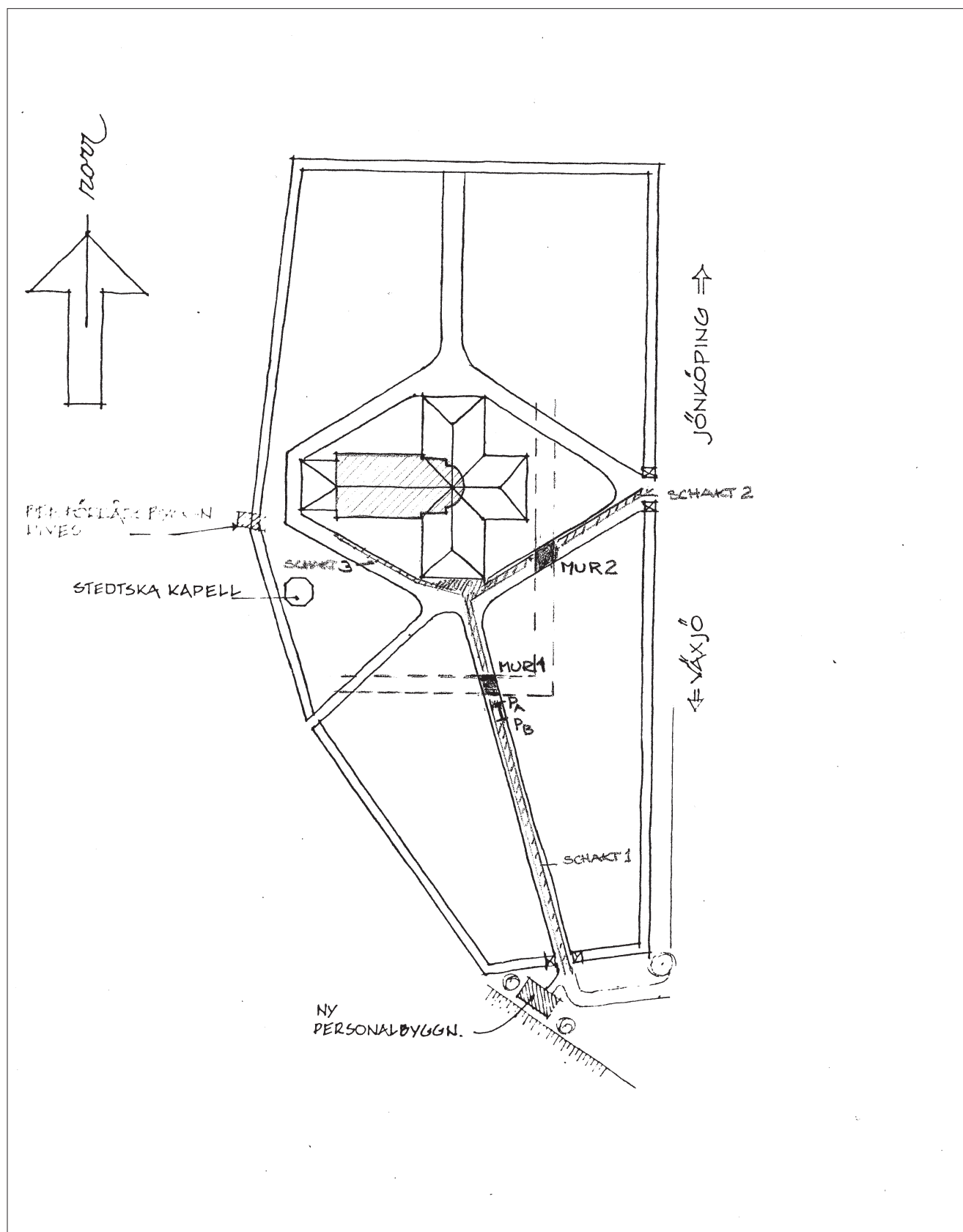
Fynd

Två fynd togs tillvara - en järnkniv (F1) samt delar av en trefots-gryta (F2).

Sammanfattning

Jönköpings läns museum utförde på uppdrag av Svenarums församling en arkeologisk förundersökning i form av en antikvarisk schaktningsövervakning på Svenarums kyrkogård, med anledning av schaktning för elkabel till ny stolpbelysning och för ny vatten och avloppsledning i befintliga grusgångar. I den södra och den östra grusgången påträffades grundmurresterna efter de äldre södra och östra bogårdsmurarna som före kyrkogårdsutvidgningarna 1852 och 1858 avgränsade den äldre kyrkogården i söder och öster. Av bogårdsmurarna återstod endast tre till fyra kallmurade stenskit ned till en dryg meters djup under befintlig marknivå. Bogårdsmurarna var ca 2,8 – 4,2 meter breda i botten och uppförda i skalmursteknik med en mellanliggande fyllning av sand, grus och mindre sten. Innanför de äldre bogårdsmurarna påträffades rikligt med omgrävda äldre begravingar. Det visar att grusgångarna tillhör ett senare skede i kyrkogårdens historia och att de tillkommit efter eller i samband med kyrkogårdsutvidgningarna vid 1800-talets mitt. Utanför bogårdsmurarna visar schakt 2 att den östra grusgången anlagts i samband med kyrkogårdsutvidgningen 1858, medan schakt 1 visar att området direkt söder om den äldre södra bogårdsmuren avvänts för begravingar innan den södra grusgången anlades.

I schakt 3 påträffades endast omgrävda sentida jordmassor.

FIGUR 7. Situationsplan av Svenarums kyrka och kyrkogård med inlagd utbredning av medeltidskyrkan och påträffade bogårdsmurar som visar den äldre kyrkogårdens avgränsning samt profil A-B och schakt 1-3 utifrån 1979 i skala 1:1000.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 11.393-799-1979, avser tillstånd till uppförande av personalbyggnad som sedan föranledde förundersökningen

Länsstyrelsens beslutsdatum: 1979-04-27

Jönköpings läns museums dnr: 658/1979, se kommentar ovan länsstyrelsens dnr

Beställare: Svenarums församling

Fält- och rapportansvarig: Tomas Areslätt

Fältarbetstid: 15–16 och 20 november 1979

Län: Jönköpings län

Kommun: Vaggeryds kommun

Socken: Svenarums socken

Församling: Svenarums

Fastighetsbeteckning: Svenarum 2:1

Belägenhet: Ekonomiska kartans blad Svenarum 6E4c 1991

Koordinater: N 6370100 E 459000

Höjdsystem: Samtliga höjdvärden är angivna i förhållande till översta trappsteget på Stedtska gravkoret

Undersökningsyta: 170 m²

Fynd nr: F1–F2

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

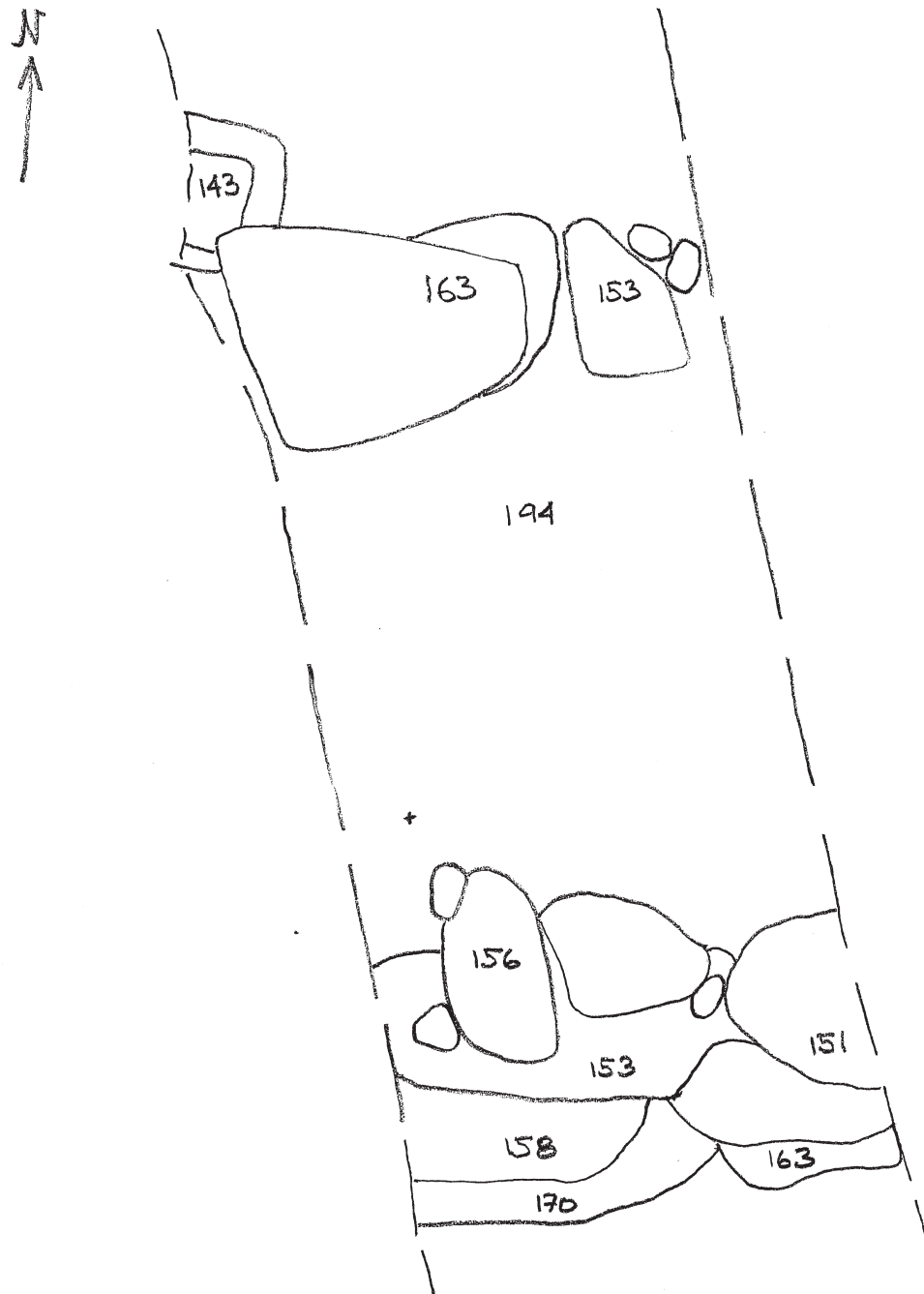
Referenser

Tryckta källor

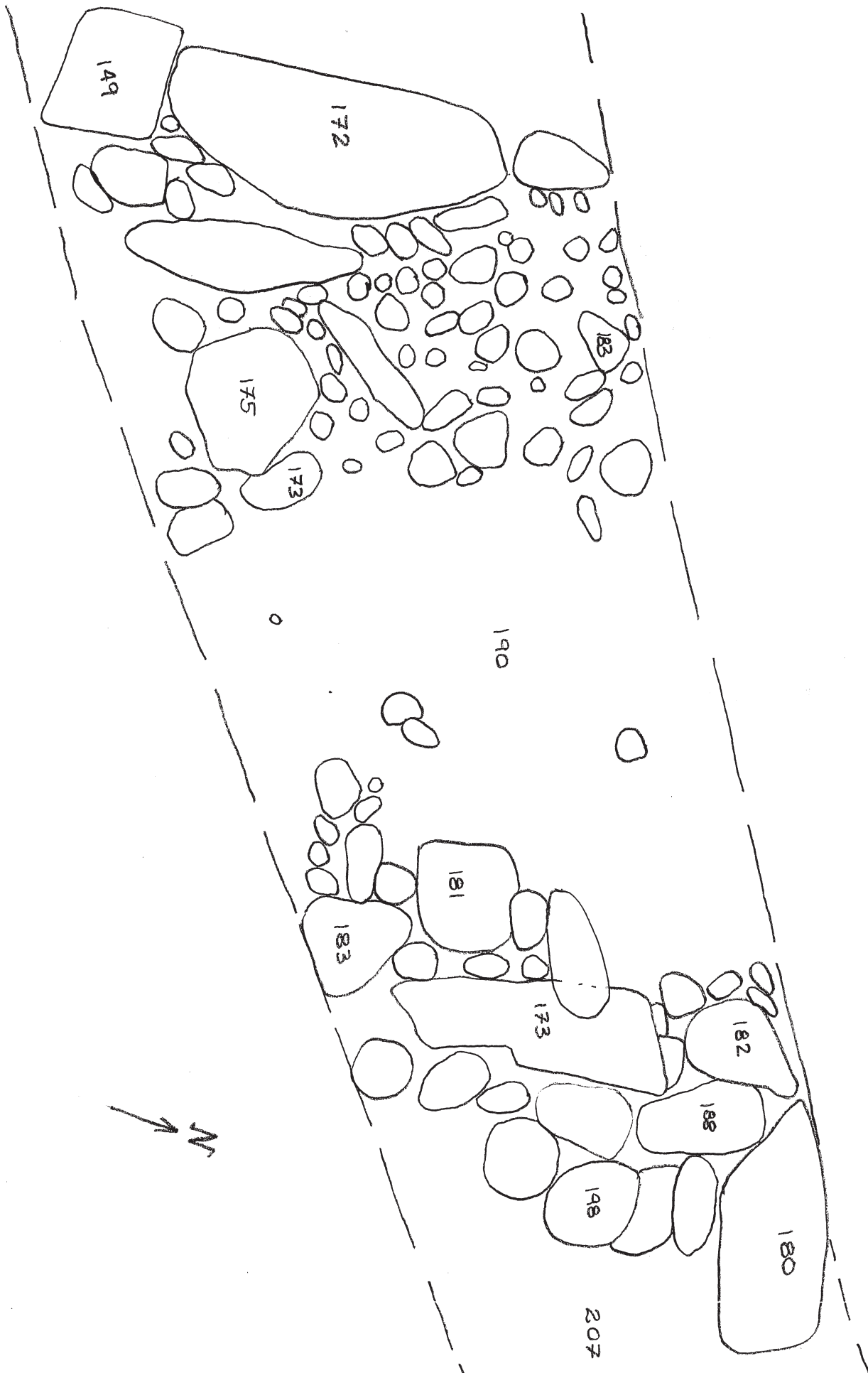
- Granmo, Albert (1950). Boken om Svenarum, Kyrkogården. Svenarums hembygdsförening.
- Granmo, Albert (1968) Svenarum. Svenarums Hembygdsförening
- Gullbrandsson, Robin (2007) Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning Svenarums kyrkogård. Byggnadsvårdsrapport 2007:8, Jönköpings läns museum.

Kartunderlag

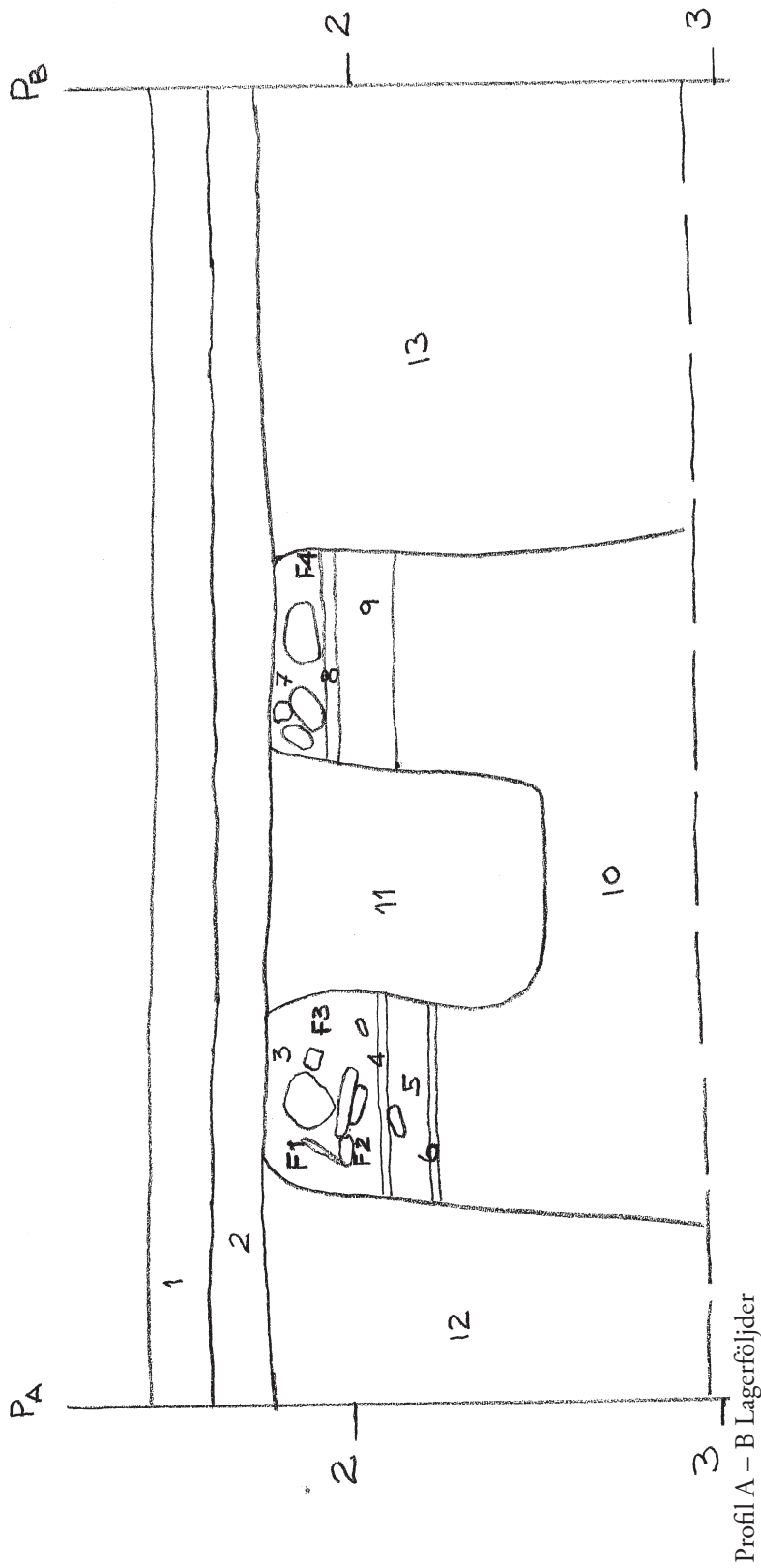
- Geometrisk Avmätning över Svenarums socken 1700 upprättad av Peter Bursie . E 109 – 49:1 Lantmäteristyrelsens arkiv
- Karta över Svenarum uti Jönköpings län, Västra Härad. Författad vid Laga Skifte 1846 av A.Nyander. Akt 06-SVE-62 Lantmäterimyndighetens arkiv.
- Uppmåtningsritning Svenarums kyrka, Vaggeryds kommun. Upprättad av Berglunds Arkitektkontor AB oktober 1978. ARB.NR 582:1.

Bilaga 1. Plan med mur 1 i skala 1:20 1. Skala 1:20.

Bilaga 2. Plan med mur 2 i skala 1:20.

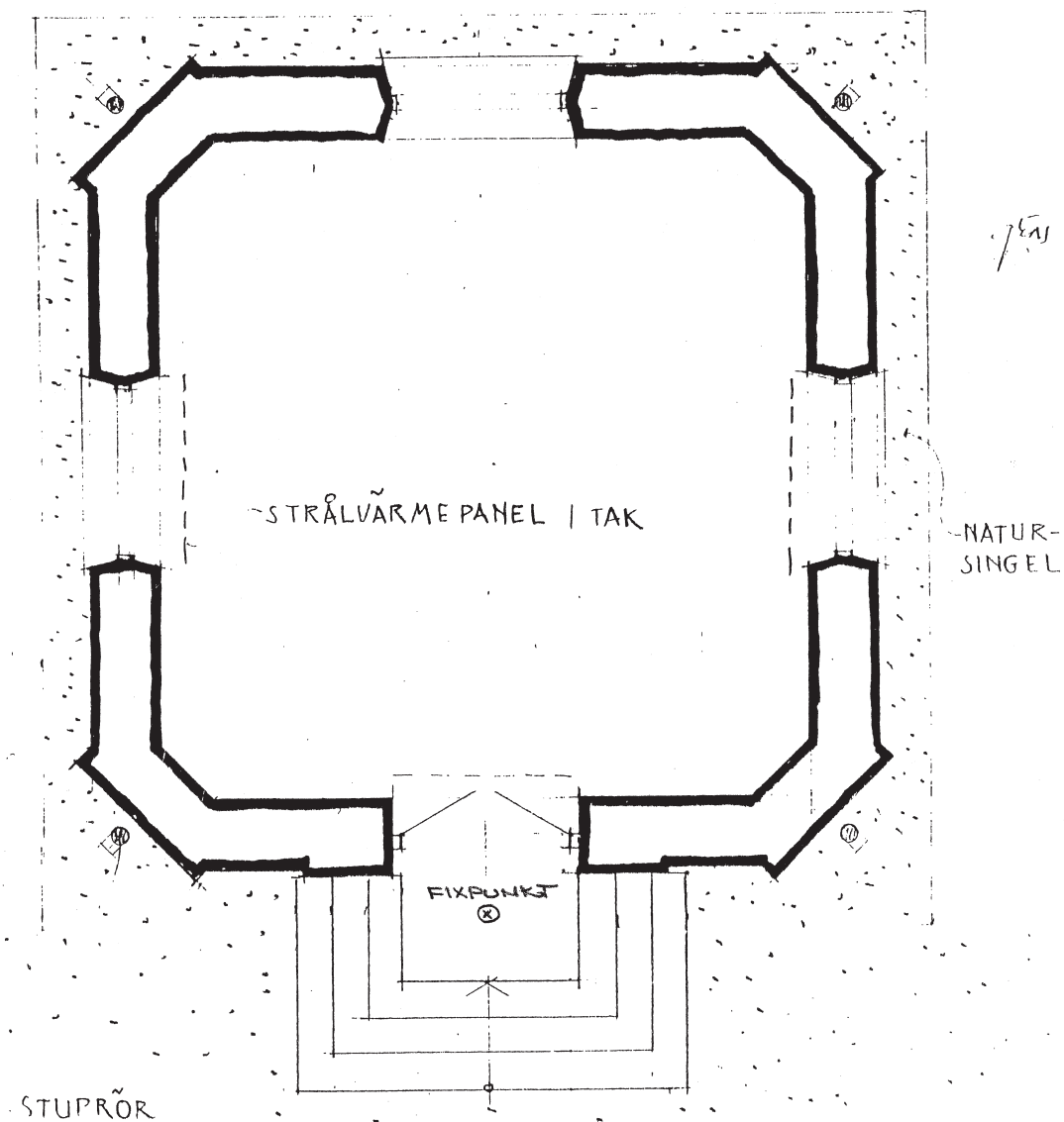
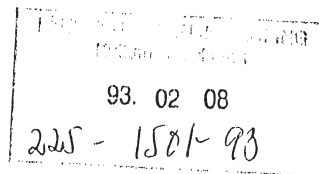

1. Grusgång
 2. Påförd grus och sandblandad mylla (sentida markyta)
 3. Utkastlager med sandig mylla, sten, träfragment, ben, sot och kol, tegel och bränd lerklining.
 4. Utkastlager med sot, kol och lerhaltig fin sand
 5. Utkastlager med humusblandad lerig finsand, enstaka småsten, kolfragment, tegel och lerklining.
 6. Kontaminerad rest av äldre markyta med sotig sand och kol.
 7. Påförd lager med myllhaltig fin sand
 8. Äldre markyta med tegelfragment och lerklining och mylla
 9. Äldre markyta sandig mylla med enstaka kol och tegelfragment
 10. Sandigt moränggrus (steril yta)
 11. Sentida nedgrävning med omgrävda massor
 12. Rester efter omgrävd grav
 13. Rester efter omgrävd grav med ben och skelettdelar
- Höjdgivelsen avser meter under översta trappsteget på entrén till Stedtska gravkoret.

Bilaga 3. Profil A - B i skala 1:20.

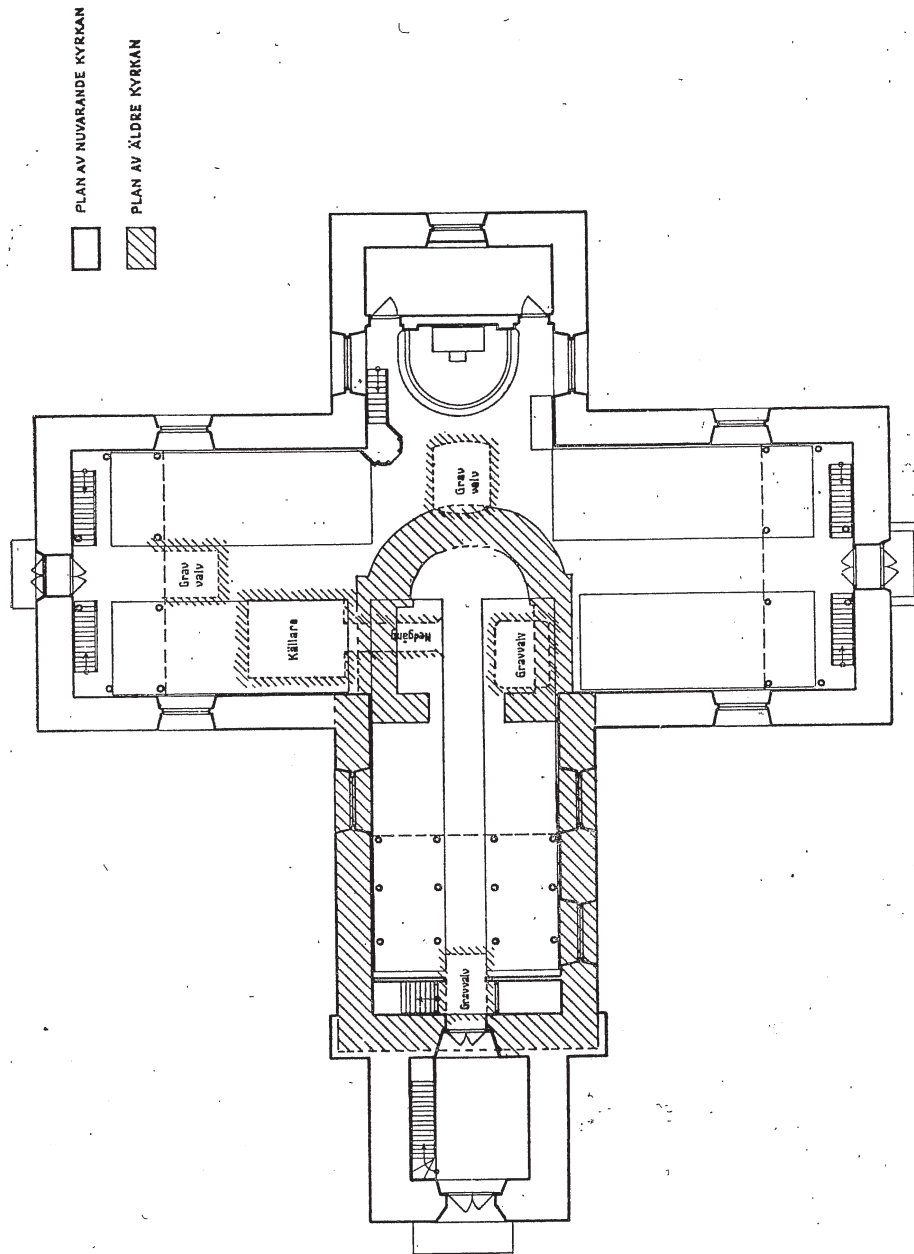
STEDTSKA GRAVKAPELLET SVENARUM

PLAN SKALA 1:50

Hva 93.01.14

PER RUDENSTAM
ARKITEKTKONTOR AB
Box 4021 • 561 04 Huskvarna • Tel. 036/504 96

Skiss över kyrkan (den gamla infälld).

Bilaga 6a. Utdrag ur Geometrisk Avmätning över Svenarums socken 1700 upprättad av Peter Bursie . E 109 – 49:1
Lantmäteristyrelsens arkiv

Bilaga 6b. Utdrag ur karta över Svenarum uti Jönköpings län, Västra Härad. Författad vid Laga Skifte 1846 av A.Nyander. Akt 06-SVE-62 Lantmäterimyndighetens arkiv.

Under 1979 utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk undersökning inom Svenarums kyrkogård. Här framkom delar av den äldre bostadsmuren som tillhört den medeltida kyrkan. Även delar av den ursprungliga marknivån kunde identifieras.